

1. ACAS

۸۷/۱/۱۰۷۸۴۱
۸۸/۱۲۹

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه حقوق

موضوع:

مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از اعمال منع نشده

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته حقوق بین‌الملل

مؤلف:

عرفان میرزازاده

استاد راهنما:

دکتر حسن سواری

استاد مشاور:

دکتر محسن محبی

آبان ۱۳۸۷

۱۰۹۲۹۵

۱۰۱۵۵۳
استاد راهنما: دکتر حسن سواری
استاد مشاور: دکتر محسن محبی

۱۳۸۸ / ۱ / ۲۵

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه پیام نور
دانشگاه پیام نور استان تهران

تاریخ

شماره

پیوست

(تصویب نامه)

پایان نامه تحت عنوان :

"مسئولیت بین المللی دولتها ناشی از اعمال منع نشده"

تاریخ دفاع: ۸۷/۱۱/۲۹ ساعت: ۱۶/۰۰-۱۴/۰۰

نمره: ۱۹/۰۰...
درجه: ...

اعضای هیات داوران :

هیات داوران

امضاء

(استاد راهنما)

(استاد مشاور)

(استاد داور)

(نماینده گروه سازمان)

نام و نام خانوادگی

مرتبه علمی

۱- جناب آقای دکتر سواری

۲- جناب آقای دکتر محبی

۳- جناب آقای دکتر حسن مرادی

۴- جناب آقای دکتر نظیفی

تهران، خیابان انقلاب،

خیابان استاد نجات الیهی،

پیش خیابان سپند،

کد پستی: ۲۳۳

تلفن: ۸۸۸۰۱۰۹۰

آدرس: ۸۸۹۰۳۱۵۸

پست الکترونیکی:

info@Tehran.pnu.ac.ir

سشانی الکترونیکی:

http://www.Tehran.pnu.ac.ir

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

سپاسگزاری:

بدین وسیله مقام شامخ همه اساتید ارجمندی که در محضر ایشان دوره کارشناسی ارشد حقوق بین الملل در دانشگاه پیام نور را به اتمام رسانیدم ارج می نهیم و از همه آنان کمال قدردانی و سپاس را دارم.

همچنین از تلاش و زحمات استاد گرانقدرم، **جناب آقای دکتر حسن سواری** که بعنوان استاد راهنما، مرا در مراحل مختلف تکمیل پایان نامه راهنمایی و ارشاد نمودند و همچنین از استاد معظم **جناب آقای دکتر محسن محبی** که بعنوان استاد مشاور، از محضر ایشان استفاده نمودم کمال تشکر و سپاس را دارم و برای همه آنان آرزوی موفقیت می نمایم.

در پایان لازم می دانم از زحمات سرکار خانم دکتر آزاده بلالایی و همچنین سرکار خانم آذر میرزازاده که راهنمایی های ارزنده ای در ترجمه مطالب داشته اند صمیمانه قدردانی نمایم.

فهرست اختصارات

AJIL	The American Journal of International law	مجله امریکایی حقوق بین‌الملل
COPUOS	The Committee on the Peaceful Uses of Outer Space	کمیته راجع به استفاده‌های صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو
GA	General Assembly	مجمع عمومی
ICJ Report	International Court of Justice, Reports of Judgments, and Orders Advisory Opinions	دیوان بین‌المللی دادگستری، گزارش‌های آراء، نظرهای مشورتی و قرارها
ILA	International Law Association	انجمن حقوق بین‌الملل
ILC	International Law Commission	کمیسیون حقوق بین‌الملل
PCIJ	Permanent Court of International Justice	دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی
RCADI	Recueil des Cour de l'académie de Droit International	مجموعه درس‌های آکادمی حقوق بین‌الملل (لاسه)
UN	United Nations	سازمان ملل متحد
YILC	Yearbook of International Law Commission	سالنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فهرست اختصارات.....	ج
چکیده.....	ح
مقدمه.....	۱
بخش اول: کلیات و سیر تکاملی نهاد مسئولیت دولت در عرصه بین الملل.....	۵
فصل اول: پیشینه و مبانی سستی ایجاد مسئولیت دولت.....	۷
مبحث اول: سابقه تدوین قواعد حاکم بر مسئولیت بین المللی دولت ها.....	۷
گفتار اول: تعریف مسئولیت بین المللی.....	۷
بند اول: مفهوم Responsibility و Liability.....	۹
گفتار دوم: اقدامات سازمان ملل متحد در باب مسئولیت بین المللی دولت ها.....	۱۰
بند اول: فعالیت های مجمع عمومی و دولت های عضو.....	۱۰
بند دوم: اقدامات کمیسیون حقوق بین الملل در باب مسئولیت بین المللی ناشی از اعمال منع نشده.....	۱۴
مبحث دوم: تحولات مربوط به مبانی ایجاد مسئولیت در حقوق بین الملل.....	۱۹
گفتار اول: تئوری های سستی راجع به مبانی ایجاد مسئولیت.....	۱۹
بند اول: تئوری خطا.....	۱۹
بند دوم: تئوری خطر.....	۲۱
گفتار دوم: تحولات نظری در مبانی سستی راجع به مسئولیت.....	۲۳
فصل دوم: سیر تکاملی نهاد مسئولیت و بسط فزاینده تعهدات عام در قبال جامعه بین المللی.....	۲۶
مبحث اول: پیدایش و تکامل تعهدات عام (Erga omnes).....	۲۶
گفتار اول: نمونه هایی از تعهدات عام در متون بین المللی.....	۳۰
بند اول: جایگاه تعهدات عام در عرصه محیط زیست.....	۳۲

- گفتار دوم: حقوق دول آسیب‌دیده و آسیب‌نندیده از نقض یک تعهد عام ۳۸
- گفتار سوم: رویه قضایی بین‌المللی و تعهدات عام ۴۲
- مبحث دوم: تعهدات عام (Erga omnes) و اعمال بین‌المللی منع نشده ۴۹
- گفتار اول: آیا صرف انجام یک عمل منع نشده مسئولیت‌آور است؟ ۴۹
- بند اول: دیدگاه حقوق‌دانان ۵۰
- بند دوم: اسناد بین‌المللی ۵۲
- گفتار دوم: قاعده غنم و اعمال بین‌المللی منع نشده ۵۴
- بخش دوم: مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از اعمال منع نشده در حقوق بین‌الملل ۵۹
- فصل اول: اعمال منع نشده مخاطره‌آمیز ۶۱
- مبحث اول: استفاده از فناوری هسته‌ای و زیان‌های احتمالی ۶۱
- گفتار اول: حق استفاده از فناوری هسته‌ای به‌عنوان اجزای حق بر توسعه ۶۳
- گفتار دوم: تکالیف کنوانسیون و عرفی در حوزه استفاده از فناوری هسته‌ای ۶۶
- بند اول: تعهدات ناشی از معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای ۶۶
- بند دوم: تعهد دولت‌ها در حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای ۶۸
- بند سوم: تعهد دولت‌ها در اعلام فوری حوادث هسته‌ای ۶۹
- الف) قلمرو اجرای کنوانسیون ۷۰
- ب) تعهد به اطلاع‌رسانی ۷۰
- ج) تعهد دولت‌ها در ارائه اطلاعات دقیق ۷۱
- د) تعهد به معرفی مقام‌های صالح و مراکز تماس ۷۲
- بند چهارم: تعهد به کمک‌رسانی به هنگام وقوع حادثه هسته‌ای ۷۲
- الف) تعهد دولت‌ها به کمک‌رسانی ۷۳
- ب) شرط کمک‌رسانی دولت‌ها ۷۳

- ج) تعهدات دولت متقاضی ۷۴
- بند پنجم: تعهدات زیست محیطی دولت‌ها ۷۴
- الف) تعهدات دولت‌ها مطابق اعلامیه استکهلم ۷۴
- ب) تعهدات دولت‌ها مطابق اعلامیه ریو ۷۵
- بند ششم: تعهد دولت‌ها نسبت به منع استقرار سلاح‌های هسته‌ای و سایر سلاح‌های انهدام دسته‌جمعی در بستر و زیربستر دریاها و اقیانوس‌ها ۷۷
- بند هفتم: تعهدات عرفی دولت‌ها ۷۹
- مبحث دوم: استفاده از فناوری و فعالیت‌های فضایی به‌عنوان اقدامات اصولاً مشروع و وضعیت حقوقی زیان‌های احتمالی ناشی از آن ۸۱
- گفتار اول: حق استفاده از فضا در جهت اهداف صلح‌آمیز ۸۳
- گفتار دوم: الزامات و تعهدات کنوانسیون و عرفی در حوزه فعالیت‌های فضایی ۸۶
- فصل دوم: اعمال منع نشده و مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ۹۶
- مبحث اول: مسئولیت دولت و نحوه احراز آن در فعالیت‌های منع نشده هسته‌ای ۹۶
- گفتار اول: مبانی مسئولیت مدنی اتمی ۹۶
- گفتار دوم: ارکان مسئولیت مدنی اتمی ۹۸
- بند اول: وقوع حادثه اتمی ۹۸
- بند دوم: وقوع خسارت ۱۰۰
- بند سوم: وجود رابطه سببیت میان حادثه اتمی و خسارات وارده ۱۰۱
- گفتار سوم: تعهدات هسته‌ای موجد مسئولیت ۱۰۱
- مبحث دوم: مسئولیت و نحوه احراز آن در فعالیت‌های منع نشده فضایی ۱۰۴
- گفتار اول: مبانی مسئولیت مدنی ناشی از پرتاب اجسام به ماورای جو (از جمله اجرام آسمانی) ۱۰۴
- بند اول: مسئولیت مطلق یا بدون تقصیر در حوزه فعالیت‌های فضایی ۱۰۴

- بند دوم: مسئولیت مبتنی بر تقصیر یا خطا در حوزه فعالیت‌های فضایی ۱۰۶
- گفتار دوم: ارکان مسئولیت مدنی در اثر پرتاب اجسام به ماورای جو ۱۰۷
- بند اول: عمل زیانبار یا عوامل بروز خسارت در ماورای جو از جمله اجرام آسمانی ۱۰۸
- الف) ایجاد آلودگی زیست محیطی ۱۰۹
- ب) رهاسازی اجسام پرتاب شده در فضا ۱۰۹
- ج) اقدامات زیانبار مبتنی بر فناوریهای نوین فضایی ۱۱۰
- د) اقدامات ماهواره‌ای ۱۱۲
- بند دوم: وقوع خسارت ۱۱۳
- نتیجه‌گیری ۱۱۸
- فهرست منابع و مآخذ ۱۲۳
- ضمائم ۱۳۰
- ضمیمه ۱: ترجمه متن اصلی پیش‌نویس اصول راجع به تأمین خسارت در موارد صدمه فراسرزمینی
- ناشی از فعالیت‌های خطرناک ۱۳۱
- ضمیمه ۲: متن اصلی پیش‌نویس اصول راجع به تأمین خسارت در موارد صدمه فراسرزمینی ناشی
- از فعالیت‌های خطرناک ۱۳۹
- ضمیمه ۳: متن اصلی گزارش سال ۲۰۰۴ کمیسیون حقوق بین‌الملل در باب مسئولیت بین‌المللی ناشی
- از اعمالی که به موجب حقوق بین‌الملل منع نشده‌اند ۱۴۵
- ضمیمه ۴: متن اصلی گزارش سال ۲۰۰۶ کمیسیون حقوق بین‌الملل در باب مسئولیت بین‌المللی ناشی
- از اعمالی که به موجب حقوق بین‌الملل منع نشده‌اند ۱۵۶

نام خانوادگی دانشجو: میرزازاده نام: عرفان

عنوان پایان‌نامه: مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از اعمال منع نشده

استاد راهنما: دکتر حسن سواری

استاد مشاور: دکتر محسن محبی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: حقوق گرایش: بین‌الملل دانشگاه: پیام نور

دانشکده: علوم انسانی

کلید واژه‌ها: مسئولیت (ناشی از اعمال منع نشده)، حقوق بین‌الملل، اعمال قانونی، اعمال منع نشده

چکیده:

موضوع مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها ناشی از اعمال منع نشده، بر تئوری خطر استوار است. عملکرد دولت‌ها نشان می‌دهد که مسئولیت مبتنی بر تئوری خطر از اوایل سده بیستم به تدریج مورد توجه قرار گرفته است. در آرای داوری و قضایی بین‌المللی نیز شواهدی دال بر قبول اصل مسئولیت مبتنی بر خطر دیده می‌شود. کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز در گزارش خود به مجمع عمومی سازمان ملل متحد، به سال ۱۹۶۹، طی نتیجه‌گیری‌هایی که از بررسی نخستین گزارش روبرتو آگو، گزارشگر ویژه طرح مسئولیت دولت، بعمل آورد متذکر شد که کمیسیون به موازات مسئولیت به خاطر اعمال غیرقانونی، اهمیت مسئولیت در قبال خطرات ناشی از انجام دادن برخی اعمال منع نشده مانند فعالیت‌های فضایی و هسته‌ای را مورد تأیید قرار می‌دهد. مفهوم مسئولیت بین‌المللی ناشی از اعمال منع نشده در واقع از حقوق داخلی به حقوق بین‌الملل آمده، متهمی متناسب با ضرورت‌های حقوق بین‌الملل تطبیق شده و در گزارش کمیسیون حقوق بین‌الملل به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است.

مسئولیت دولت‌ها در مورد اعمال منع نشده، برخلاف نظریه کلاسیک مسئولیت بین‌المللی دولت که مستلزم عنصر تخلف از جانب دولت است، مبتنی بر مسئولیت قهری دولت در برابر کلیه اعمال خود می‌باشد. وارد شدن این مفهوم در حقوق بین‌الملل نتیجه گسترش روزافزون حضور و نقش دولت‌ها و نیز معاهدات در همه زمینه‌های زندگی بشر است.

با عنایت به اهمیت موضوع در جامعه بین‌المللی و باتوجه به پیشرفت روزافزون تکنولوژی در کشور ما و با عنایت به اینکه ایران در منطقه‌ای قرار گرفته است که احتمال ایجاد حوادث و خسارات فراسرزمینی ناشی از اعمال منع نشده از سوی هر کشوری وجود دارد، لذا بایسته است موضوع مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال اعمالی که در حقوق بین‌الملل منع نشده‌اند، مورد بررسی و تحقیق قرار گیرد.

هدف از این تحقیق، بررسی و ارزیابی مسئولیت مبتنی بر تئوری خطر و تعیین حدود و دامنه مسئولیت بین‌المللی دولت ایران باتوجه به پیشرفت‌های تکنولوژیکی اخیر و ضرورت بازنگری در قوانین داخلی باتوجه به مباحث مطروحه در بحث مسئولیت مدنی است.

مقدمه:

تکنولوژی اتمی و فناوری فضایی که سالهاست در زندگی بشر وارد شده‌اند به دلیل تعارض دو ویژگی خاص آنها یعنی نقش آنها در بهبود زندگی از یکسو و خطر مرگبار آنها از سوی دیگر مورد توجه جدی دولت‌ها و گاه زمینه‌ساز برخوردهایی میان آنها قرار گرفته است. بدین لحاظ دو امر اساسی را باید مورد توجه قرار داد، نخست آنکه از یک طرف به سبب نیاز به تکنولوژیهای مذکور، باید زمینه پیشرفت و توسعه آنها را فراهم آورد و از طرف دیگر به لحاظ مخاطراتی که در بردارند باید از آسیب‌دیدگان و کسانی که در معرض خطرات آنها قرار می‌گیرند حمایت کرد.

از سوی دیگر این تکنولوژیها به لحاظ پیچیدگی، فنی بودن، حساسیت‌برانگیز بودن و تا حدود زیادی محرمانه بودن، صرفاً در اختیار و کنترل دولت‌ها هستند و اشخاص خصوصی هنوز در این زمینه فرصت و اجازه فعالیت مستقل نیافته‌اند. طبیعی است که هرگونه مسئولیت در این اعمال در وهله اول متوجه دولت‌ها است که البته با توجه به ساختار نظام حقوقی بین‌المللی منظور از مسئولیت، مسئولیت مدنی است نه مسئولیت کیفری.

تکنولوژیهای اتمی و فضایی از موضوعاتی هستند که می‌توانند با اکثر رشته‌های حقوق بین‌الملل در ارتباط باشند. بطور مثال دفع زباله‌های هسته‌ای و همچنین وقوع سوانح فضایی قبل از هر چیز با حقوق بین‌الملل محیط زیست ارتباط دارند، اما می‌توانند با سایر شاخه‌های حقوق بین‌الملل نظیر حقوق امنیت بین‌المللی، حقوق معاهدات، حقوق فضا، حقوق دریاها، حقوق بشر، حقوق اقتصادی، مسئولیت بین‌المللی نیز مرتبط باشد.

شناخت تعهدات ایجابی و سلبی دولت‌ها چه در حوزه قراردادی و چه در حوزه غیرقراردادی در زمینه اعمال منع نشده، قابلیت انتساب عمل را به دولت آسان‌تر می‌سازد. بررسی کنوانسیون‌های موجود

در عرصه بین‌المللی و اقدامات کمیسیون حقوق بین‌الملل در بحث خسارات ناشی از اعمال منع نشده - بویژه فناوریهای اتمی و فضایی - از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

مطلب مهم دیگر نقش سازمانهای بین‌المللی در نظارت و هدایت صحیح این فعالیت‌ها به سمت استفاده‌های صلح‌جویانه و جلوگیری از انحراف این فعالیت‌ها به فعالیت‌های غیر صلح‌جویانه و منع شده است. برای نمونه، فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و اقدامات اخیر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بعنوان نمونه‌ای از فعالیت‌های مجاز و اقدامات مثبت این سازمان و در راستای هدف فوق‌الذکر قابل ذکر است. موضوع این رساله بحث و تحقیق پیرامون همین موضوعات می‌باشد.

ساختار رساله:

با این اوصاف موضوع تحقیق را در دو بخش بررسی می‌نمائیم:

بخش اول دارای دو فصل می‌باشد. در فصل اول، ابتدا پیشینه و مبانی سنتی ایجاد مسئولیت بررسی می‌شود. هدف از این فصل، بررسی علل ایجاد تحول در این مبانی سنتی می‌باشد. در فصل دوم به سیر تکاملی نهاد مسئولیت و بسط فزاینده تعهدات عام‌الشمول در قبال جامعه بین‌المللی می‌پردازیم و تعهدات عام‌الشمول را مطالعه می‌کنیم. هدف این فصل نیز عبارت است از بررسی این موضوع که چنانچه دولتی به واسطه ارتکاب یک عمل منع نشده، تعهدی مانند حفظ محیط زیست را نقض کند و به محیط زیست زیان وارد نماید، در برابر اعضای جامعه بین‌المللی مسئولیت پیدا می‌کند. اما این رژیم جدید مسئولیت، رابطه دو طرفه میان دولت آلوده‌کننده محیط زیست و دولت مستقیماً زیان‌دیده نمی‌باشد، بلکه رابطه‌ای است که همه اعضای جامعه بین‌المللی در آن ذینفع می‌باشند.

بخش دوم این رساله نیز دارای دو فصل می‌باشد. در فصل اول، مصادیق اعمال منع نشده مخاطره‌آمیز را بر خواهیم شمرد و سپس در فصل دوم به بررسی موضوع مسئولیت دولت و نحوه احراز

آن در فعالیتهای منع نشده می‌پردازیم.

قسمت آخر رساله، نتیجه‌گیری آن می‌باشد و نشان می‌دهیم که امروزه در حقوق بین‌الملل، مسئولیت مطلق دولتها - مسئولیت مبتنی بر نظریه خطر - درخصوص مسئولیت بین‌المللی دولتها در استفاده از فناوریهای اتمی و فضایی شناخته شده است.

سؤال و فرضیه:

مهمترین سئوالی که در این تحقیق در پی پاسخ به آن خواهیم بود اینست که:

آیا در حقوق بین‌الملل، مسئولیت بین‌المللی دولتها در زمینه اعمال منع نشده به رسمیت شناخته شده است یا خیر؟

با بررسی کنوانسیون‌های بین‌المللی که دربرگیرنده تعهداتی برای دولتهاست و نیز با مطالعه در حقوق بین‌الملل عرفی معلوم می‌شود که تعهدات جامعی برای دولتها در این خصوص تدارک دیده شده است. به‌علاوه، صرف بروز خسارت جهت انتساب مسئولیت به دولتها کافی است که از آن بعنوان رکن عینی مسئولیت نام برده می‌شود. بعلاوه اقدامات اخیر کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به اعمال منع نشده بویژه گزارش سال ۲۰۰۴ کمیسیون^۱ در برگیرنده مقررات جامعی درمورد شناسایی مسئولیت بین‌المللی دولتها در زمینه اعمال منع نشده می‌باشد. درخصوص رویه قضایی نیز هرچند دولتها در سطح بین‌المللی دعاوی موفق را طرح ننموده‌اند اما مقررات بین‌المللی به شرحی که خواهد آمد حکایت از شناخت مسئولیت در این خصوص دارد.

با این توضیحات، فرضیه این پایان‌نامه عبارتست از:

مسئولیت بین‌المللی دولتها در قبال استفاده صلح‌آمیز از فناوری اتمی و همچنین فناوری فضایی،

۱- متن اصلی گزارش سال ۲۰۰۴ و ۲۰۰۶ کمیسیون حقوق بین‌الملل در قسمت ضmann (ضمیمه‌های شماره ۳ و ۴) آمده است.

مبثنی بر نظریه خطر (ریسک) و نظریه مسئولیت مطلق دولت می‌باشد. با بررسی اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی و لزوم دفاع از حقوق زیان‌دیده و باتوجه به مخاطرات بالای اعمال منع نشده و با استدلالهایی که در تحقیق می‌آید زیان‌دیده بی‌نیاز از اثبات تقصیر دولت خاطی می‌باشد، هرچند زیان‌دیده باید ورود خسارت و رابطه سببیت را اثبات نماید. از طرف دیگر چون با اعمال متخلفانه بین‌المللی مواجه نیستیم حتی در صورت احراز مسئولیت، تعهدی مبنی بر عدم تکرار و توقف عمل وجود ندارد.

روش تحقیق:

در این تحقیق از روش تاریخی، توصیفی و علمی استفاده شده است. از جمله دشواری‌های قابل ذکر این تحقیق کمبود منابع می‌باشد که در موضوعات جدید امری طبیعی به نظر می‌رسد. گذشته از این، هرچند بحث‌های نظری وسیعی در این خصوص انجام شده است، ولی با نقصان رویه‌های عملی و قضایی مواجه هستیم.

بخش اول:

کلیات و سیر تکاملی نهاد مسئولیت دولت در

عرصه بین الملل

بخش اول: کلیات و سیر تکاملی نهاد مسئولیت دولت در عرصه بین‌الملل

در این قسمت ابتدا پیشینه و مبانی ستی ایجاد مسئولیت را بررسی می‌کنیم و هدف از این بررسی صرفاً بیان تاریخچه و سابقه موضوع مسئولیت نمی‌باشد، بلکه با بیان پیشینه و سابقه موضوع مورد بحث، می‌خواهیم سیر تکاملی نهاد مسئولیت دولت و علل تغییر مبانی ایجاد مسئولیت را مورد مطالعه قرار دهیم و در فصل دوم به بررسی سیر تکاملی نهاد مسئولیت و بسط فزاینده تعهدات عام در قبال جامعه بین‌المللی می‌پردازیم.

پیشینه و مبانی سنتی ایجاد مسئولیت دولت

مبحث اول: سابقه تدوین قواعد حاکم بر مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها

مسئولیت بین‌المللی بر قواعد و رویه‌هایی استوار می‌باشد که می‌توان آنها را در موارد ارتکاب اعمال غیرقانونی به کار برد. این قواعد و رویه‌ها عمدتاً در حقوق بین‌الملل عرفی وجود دارند ولی تلاشهایی برای تدوین آنها از جنگ جهانی اول به بعد در چارچوب جامعه ملل، کارگزاریهای منطقه‌ای و مجامع خصوصی به عمل آمده است.^۱ پس از جنگ جهانی دوم نیز موضوع تدوین مقررات ناظر بر مسئولیت دولت مورد توجه سازمان ملل متحد واقع شده و در دستور کار کمیسیون حقوق بین‌الملل این سازمان قرار گرفت.

لذا مطالعه سابقه تدوین قواعد حاکم بر مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و اقداماتی که در این راستا توسط سازمان ملل متحد صورت پذیرفته است، برای آشنایی با تحولات این مفهوم ضرورت دارد و به درک بهتر کار کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد در مورد تدوین قواعد حاکم بر مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها کمک می‌کند. بدین منظور در مبحث حاضر به تعریف مسئولیت بین‌المللی و اقدامات سازمان ملل متحد در باب مسئولیت بین‌المللی می‌پردازیم.

گفتار اول: تعریف مسئولیت بین‌المللی

«مسئولیت حقوقی بین‌المللی عبارت است از تکلیفی که به موجب حقوق بین‌الملل به یک دولت

۱- بهرام مستقیمی و مسعود طارم سری، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها با توجه به تجاوز عراق به ایران، (تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۷)، صص ۱-۱۰.

تحمیل می‌گردد تا خسارت وارده به دولت دیگر و جامعه بین‌المللی را که ناشی از عمل یا خودداری از انجام تکلیف بوده، جبران نماید.^۱

آرشاگا "Archegea" مسئولیت بین‌المللی را اینگونه تعریف می‌کند:

«هنگامی که تکلیفی که بر طبق قاعده‌ای از حقوق بین‌الملل بوجود آمده، بواسطه فعل یا ترک فعل نقض شود، خود به خود رابطه‌ای حقوقی ایجاد می‌گردد. این رابطه بین دولتی که عمل مزبور به وی منتسب است و بایستی مبادرت به پرداخت غرامت کافی نماید، و دولتی که بخاطر نقض تعهد بین‌المللی مدعی جبران خسارت است، ایجاد می‌شود».^۲

هریس "Harris" در تعریف مسئولیت بین‌المللی چنین می‌گوید: «در هر نظام حقوقی، بایستی برای کوتاهی در انجام تکالیفی که توسط قواعد آن نظام بوجود آمده، تعهدی وجود داشته باشد. چنین تعهدی در حقوق بین‌الملل به مسئولیت معروف است».^۳

به نظر می‌رسد تعاریف فوق‌الذکر پیش از تحولات چند دهه اخیر صورت پذیرفته است. البته در طرح مسئولیت دولت که توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل ارائه شده است، مسئولیت تعریف شده است، اما با توجه به تغییرات رژیم مسئولیت، بایستی تعریف مزبور کامل شود، چون تا چند دهه پیش، دولت متخلف تنها مکلف به جبران خسارت وارده به صورت اعاده وضعیت سابق، پرداخت غرامت و یا جلب رضایت دولت مدعی بود، ولی هم‌اکنون، حقوق بین‌الملل برای نقض برخی از تعهدات اهمیت خاصی قائل شده است و در برخورد با متخلف تنها به جبران خسارت اکتفا نمی‌شود بلکه مجازاتهایی نیز مقرر گردیده است. این وضعیت در برخورد با دولتی که با تخلف از منشور، صلح و امنیت بین‌المللی را به

۱- رضا فیوضی، مسئولیت بین‌المللی و نظریه حمایت سیاسی، (تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۹)، جلد اول، ص ۲۵.

2- Mohammad Bedjaoui, International Law, Achievement and Prospects, Martinus Nijhoff Publishers, UNESCO, Paris, 1991, p. 347.

3- D.J. Harris, Cases and Materials on International Law, Fifth Edition, Sweet and Maxwell, 1998, p. 484.

خطر می‌اندازد یا مرتکب تجاوز علیه دولت دیگری می‌شود، کاملاً مشهود است.

بند اول: مفهوم Responsibility, Liability

معنای واژه‌های Liability و Responsibility، امروز به نحوی توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل و ارگانهای سازمان ملل استفاده می‌شود که کاملاً مشابه با معنای اصلی چنین واژه‌هایی در حقوق انگلوساکسون نیست.^۱

انتخاب واژه Liability، از تبادل نظرات کمیسیون حقوق بین‌الملل در خلال بیست و پنجمین اجلاس ۱۹۷۳ نشأت گرفته است. این واژه توسط آقای کرنی (Kearney) عضو آمریکایی، پیشنهاد شد مبنی بر اینکه:

«واژه "Responsibility" صرفاً در ارتباط با اعمال خلاف حقوق بین‌الملل بکار می‌رود و برای فعالیت قانونی با آثار احتمالی زیان‌آور مناسبترین واژه "Liability" است».^۲

بنابراین واژه "Responsibility" نشانگر آثار نقض یک تعهد بین‌المللی است. نظیر مسئولیت مبتنی بر خطا.

گلدای "Goldie" اشاره می‌کند که واژه (Liability) اینگونه بکار رفته است:

«"Liability" به نتایج قصور و کوتاهی در اجرای یک تعهد، یا کوتاهی در انجام معیارهای اجرایی مقرر شده، اختصاص می‌یابد. یعنی، به محض اینکه "Responsibility" مستقر و احراز می‌شود، "Liability" متضمن ظهور جبران خسارت قانونی است». او ادامه می‌دهد:

«با وجودی که، گاهی متخصصین و قضات این دو واژه را تقریباً به طور مترادف و یا به جای هم

۱- بحث مفصل راجع به این مقوله در گزارش پروفیسور کونتین باکستر (Quentin - Baxter) آمده است.

Yearbook of International Law Commission, 1980, vol. II, part one, pp. 250-252.

2- YILC, 1980, Vol. II, part one, p. 250.